

Eduards Bīriņš,
bij. Latvijas Republikas ģenerālkonsuls Londonā

MANAS ATMIŅAS

*(Turpinājums. Sākumu sk. žurnāla 2006. g. 3. nr., 2007. g. 2. nr.,
2008. g. 2., 4. nr., 2009. g. 2. nr., 2010. g. 1.–3. nr., 2011. g. 1. nr.)*

CETURTĀ DAĻA

1908. g. – 1909. g.

Šīs atmiņas veltītas manai dārgajai sieviņai Lidijai.
Rīgā 1935. gadā [paraksts]

V

Stājos sakaros ar savienībniekiem, kuru bija labs pulciņš Londonā. Satikos ar veciem pazīstamiem – rakstnieku un dzejnieku Andrievu Kalniņu,¹ skolotājiem Ludvigu Sēju,² Juri Dabertu,³ Jāni Vagneri,⁴ Apsīti⁵ un daudziem citiem, kuri Londonā jau bija nodibinājuši Latviešu sociāldemokrātu savienības nodaļu, kaut gan pati savienība faktiski jau sen vairs neeksistēja. Mani uzaicināja lasīt referātu par stāvokli Baltijā. Šim referātam vajadzēja notikt Ernesta Miņķa “Latviešu jūrnieku lasītavā”. Bija sapulcējušies apmēram 30 cilvēki. Pēc mana ziņojuma pacēlās Miņķis un sacīja:

“Tas jau viss labi diezgan, ko Bīriņš šeit mums stāstīja, bet es neatzīstu šo savienības nodaļu, jo tā nav pilnīga.”

Opozicionārais Miņķis stāvēja no tās ar dažiem saviem domubiedriem savrup. Bija skaidrs, ka nav vienprātības pat šai mazajā saujiņā atlikušos savienībniekos. Visa šī nepilnība savienības nodaļā Londonā pastāvēja iekš tam, ka pēc 1905. gada saradušos politisko emigrantu savienībnieku starpā bija viens otrs inteligentāks par Miņķi un caur to ieņēma vairāk redzamāku vietu starp tiem. Miņķis jutās it kā aizēnots, jo līdz tam starp tiem nedaudzajiem savienībniekiem Londonā viņš taču bija galvenais literatūras un ieroču transportu organizētājs, galvenais darbu darītājs un vadītājs un savienības linijas ieturētājs pret partijniekiem Frīdrihu Vesmani (Blēdi)

un Frici Roziņu (Āzi). Blēdis un Āzis taču bija sociāldemokrātu partiju līderi Londonā, un Miņķim kā kārtīgam opozicionāram savienībniekam taču nācās savienības godu aizstāvēt tik svarīgā lietā kā drukātavas burtu zādzības lietā, kurus no viņa piesavinājušies Āzis un Blēdis. Par šo “vēsturisko” burtu zādzību liela plēšanās notika starp savienībniekiem un partijniekiem Vakareīropā, un šis cīņas atbalsis vēl saskatāmas Arņa grāmatā “Latvju tautas politiskā atmoda”.

Mums šī “līderu” kņada ap drukātavas burtiem neinteresēja, jo galu galā šie burti bija ņemti uz nomaksu, vēl nesamaksāti un faktiski piederēja to pārdevējam, un vai nav vienalga, kurš tos paņem un kurš par tiem samaksā, jo līdz šai “briesmīgai zādzībai” burti atradās savienībnieka Miņķa un partijnieku Blēža un Āža kopīgā lietošanā. Kad šie vīri savā starpā saplēsās un veiklākie aizšmauca ar drukātavu, tad tas vēl nav nekāds vēsturisks izcils fakts, par kuru revolucionāriem būtu šķēpi jālauž.

Grupai savienībnieku, kuri nodibināja savu nodaļu Londonā, bija citi nolūki. Tie mēģināja pulcēt ap sevi savienības biedrus, lai atjaunotu savienības darbību. Uzsākām sarakstīšanos ar savienībniekiem Šveicē, Beļģijā, Amerikā un Baltijā. Projektējām sasaukt savienībnieku konferenci un lemt par tās darbības atjaunošanu Baltijā. Meklējām sakarus ar biedriem cietumos un Sibīrijā.

Miņķis ar Strošu šīnī darbā nebija mums pa ceļam, viņi palika iesāņus, viņi jutās sarūgtināti, it kā viņu nopelnus neatzītu.

Savienībnieku nodaļa Londonā noturēja sapulces, sprieda un lēma, bet drīz vien nācām pie slēdziena, ka liels vairums politisko emigrantu palika savrup no savienības un partijas nodaļām. Viņi jau bija novērsušies no internacionālajiem sociāldemokrātu lozungiem, viņi vairs neticēja to vadoņiem, nedz viņu mācībām par nākotnes sociālisma valsti. Starp tiem bija daudzi inteligenti un krietni amatnieki, kuri ātri bija iedzīvojušies labās vietās un turībā Londonā. Savienībnieki nolēma ar šiem latviešiem sadarboties. Tā kā mūsu nodaļā tas nebija iespējams, tad kopīgi ar viņiem nodibinājām “Londonas latviešu izglītības biedrību”. Ārpus katras politikas, ārpus katras politiskās partijas programmas izglītības biedrība sprauda par savu mērķi tīri kulturālu darbību starp latviešiem Londonā. Mani ievēlēja par Londonas latviešu izglītības biedrības sekretāru. Izstrādājām statūtus un iesākām kulturālu darbu, priekšlasījumus un teātra izrādes. Pirmā latviešu teātra izrāde notika kādā protestantu lūgšanas namā Whitechapel’ē [Vaitčepelā]. Biedru skaits pieauga līdz 48 cilvēkiem. Partijniekiem šis darbs nepatika, jo latvieši sāka atturēties no viņu sarīkojumiem. Sākās aģitācija un ķengas pret latviešu izglītības biedrību un savienībniekiem, kas noveda pie nesaskaņām un šķelšanās. Tā jau bija partiju laiku raksturīgākā īpašība, ka neiecietībai pret saviem pretiniekiem nebija nekādu ro-

bežu. Tas arī izputināja labi domātu pasākumu Londonā 1908. gadā un noveda pie izglītības biedrības likvidācijas. Londonā sāka izdot hektografētu žurnālu “Ķirķis”, kurā jau laida vaļā asprātīgas ķēngas uz visām pusēm.

Savienībnieki turējāmies kopā un sapņojām par konferences sasaukšanu, par cīņas turpināšanu, par Latvijas autonomas valsts nodibināšanu. Šī cīņa bija vērts, ka viņu turpina.

Nākdams sakaros ar krievu inteliģenci un angļu politikām aprindām Londonā, sāku nopietnu vērību piegriezt katras iespējas izmantošanai, lai pietiktu pie angļu avižniecības, lai varētu pacelt atklātībā balsi par latviešu lietām. Mūsu politisko emigrantu savstarpējās ķildas un apkarošanās man bija līdz kaklam apnikušas, un no tām novērsos.

VI

Dr. Dāvida Soskisa advokatūras kantoris atradās Lincoln's Inn Fields skvērā, tiesu iestāžu tuvumā Londonā. Šeit viņš praktizēja kā advokāts. Viņa kundze bija pazīstama angļu dziedātāja un rakstniece. Kā visa tā laika progresīvā un liberālā krievu inteliģence, tā arī Dr. Soskis⁶ simpatizēja Krievijas politikajiem emigrantiem un tos visādi atbalstīja. Mani pie viņa aizveda Teplovs.

“Tātad jūs esiet tas pats Biriņš, par kuru iet runa Valsts domes interpelācijā par spīdzināšanām Baltijas cietumos?” jautāja Dr. Soskis, vērīgi manī raudzīdamies.

Kad atbildēju apstiprinoši, tad viņš mani sīki iztaujāja par visiem apstākļiem Baltijā.

“Jūsu vēstuli par spīdzināšanām taču nolasīja deputāts Jānis Ozols no Valsts domes tribīnes?” turpināja mani izpratināt Dr. Soskis un piebilda: “Ja nu es atceros pēc Ozola runas atreferējuma, jūs rakstījāt viņam, ka divu mēnešu laikā esiet septiņas reizes pērti. Deputāts Puriškevičs⁷ prasīja, lai Ozols nosauc vēstules rakstītāja, t.i., jūsu vārdu, bet Ozols atbildēja, ka tās rakstītājs atrodas cietumā un šāda atklātība var maksāt viņam dzīvību. Un te nu jūs pats esiet ieradies pie mums Londonā, tas viss ir tiešām ļoti interesanti,” nobeidza Dr. Soskis.

Ilgī vilkās mūsu pirmā draudzīgā saruna, kurai sekoja daudzas citas. Bieži ierados Dr. Soskisa kantorī. Starp mums nodibinājās patiesa draudzība. Viņš arī bija pirmais cilvēks Londonā, kurš man sniedza palīdzīgu roku iegādāties nepieciešamās drēbes un sagādāt līdzekļus uzturam. Tanī laikā tie desmit šiliņi, kurus Dr. Soskis man šad un tad iedeva, bija ļoti noderīgi.

Mēs nolēmām caur Dr. Soskisa plašajiem sakariem angļu sabiedriskajās aprindās nākt klajā angļu presē ar manām atmiņām par

politisko spīdzināšanām Baltijas cietumos. Nebija nozīme šīs atmiņas publicēt strādnieku presē, uz kuru skatījās kā uz tendenciozu un kura samērā ar lielajām Londonas dienas avīzēm bija maz izplatīta. To lasīja tikai nedaudzi, turpretim lielo angļu dienas laikrakstu lasītāju skaits sniedzās simtos tūkstošos.

Vispirms mēs aizgājām pie neatkarīgā strādnieku partijas parlamentārā sekretāra Grīna (*Green*), tad nodevām savu vizīti dažiem citiem parlamenta deputātiem, un drīz vien enerģiskais Dr. Soskis jau bija visu sagatavojis, ka varēju ķerties pie savu atmiņu uzrakstīšanas, kuras laipni apsoliya nodrukāt angļu liberāļu lielais un iespaidīgais dienas laikraksts "The Daily News". 1908. gadā liberāļi sastādīja Anglijas valdību un Askvits⁸ bija ministru prezidents. Tādēļ labāku neko nevarējām vēlēties par šo laipno pretimnākšanu no liberāļu avīzes puses, kura faktiski bija valdošās partijas orgāns.

Ar pacilātu garastāvokli ķēros pie darba savā mazajā istabiņā Whit Chapel'ē. Liku darbā visas savas labākās atmiņas spējas, un īsā laikā mans plašais ziņojums bija gatavs, kuru Dr. Soskisa kundze pārtulkoja no krievu valodas angļu valodā.

Pienāca norunātais laiks, kad manam rakstam vajadzēja parādīties atklātībā. 1908. gada 17. augustā pa Londonas ielām skrēja avīžu zēni ar "The Daily News" rokās, skaļi izkliegdami: "Spīdzināšanas Rīgas cietumos! Rīgas moku kambari!" Drīz vien pie visiem avīžu pārdevējiem uz ielu stūriem parādījās "The Daily News" plakāti ar uzrakstiem: "Spīdzināšanas Rīgas moku kambaros! Cietušā stāsts!" Tā bija sensācija, kuru visi kāri lasīja un pārrunāja, mēs bijām izspēlējuši lielu trumpi.

Mana raksta, kuru pievedu visā pilnībā savu atmiņu trešā daļā, pirmo pusi – ap 350 rindiņu "The Daily News" nodrukāja zem sekoša redakcijas ievada: "Krievijas cietumi: Rīgā cietušā drausmīgs stāsts. Moku kambari. Cilvēki iet dziedādami uz savas nāves vietu. Mēs zemāk nodrukājam pirmo daļu no kāda politiskā ieslodzītā, kurā viņš apraksta, kā ar viņu apgājušies, kad viņš atradies Krievijas administrācijas un virsnieku rokās.

Ši cilvēka īstais vārds mums ir zināms, bet mēs viņu sauksim X. Z. tā vienkāršā iemesla dēļ, lai, cik tālu vien iespējams, mēs viņu pasargātu no Krievijas valdības turpmākās atriebības.

Viņš ir latvietis, no Baltijas provinces, izglītots un patiesīgs cilvēks. Kāds no mūsu redakcijas pārstāvjiem ir pārbaudījis viņa stāstu un ir pārliecināts, ka viss, ko viņš stāsta par savām ciešanām un tāpat par citu politisko mocīšanām Krievijas cietumos, ir pilnīga patiesība.

Kā mēs redzam no viņa paša stāsta, X. Z. arestēja ap divi gadi atpakaļ, tas ir, nepilnu gadu pēc zemnieku nemieriem Baltijas provincēs. Pēc visām pārnestām mocībām viņš nesen izbēga no cietuma

un atrada patvērumu mūsu zemē, kur viņš patlaban atrodas starp draugiem.”

Mēs civilizētai Anglijai rādījām visā kailumā tās šausmas un briesmu darbus, kādi valdīja Baltijas cietumos, un “The Daily News” redaktors sevišķā ievada rakstā par šo jautājumu izsakās sekojoši:

“Uz citas lapas puses mēs šodien nodrukājam pirmo daļu no viena no visbriesmīgākajiem atklājumiem, kādu var celt pret kaut cik civilizētu valsti. Tas ir vienkāršs un taisnīgs apgalvojums, ar kuru nāk atklātībā kāds no cietušiem Rīgas moku kambaros. Mēs viņa apgalvojumu esam burtiski pārtulkojuši, izlaižot dažas vietas, kuras bija pārāk drausmīgas, lai tās publicētu. Mēs negribam sacīt, ka brutālā apiešanās ar šo politisko būtu kāds jauns atklājums pasaulei. Vēl nesen otrā Valsts dome izmeklēja sūdzības par mocībām tā sauktajā muzejā jeb Rīgas slepenpolicijas aresta telpās un publicēja plašu interpolāciju par briesmu darbiem, kādi tur strādāti. Bet pie mums ir kāda partija, kura atbalsta politisko saprašanos starp mūsu valsti un Krievijas valdību, un daži iespaidīgi cilvēki pēdējā laikā cenšas attaisnot Krievijas ministru prezidenta Stolipina rīcību un citas Krievijas režīma metodes, ar kādām apspiež progresīvo kustību. Tādēļ mēs domājam – ir tikai taisnīgi, ka mēs atklājam angļu publikai no pirmavotiem, ar kādu valdību mums liberāļiem liek priekšā sabiedroties un kas tas ir par vīru, kuru mums liek apbrīnot ministru prezidenta personā, kuru, kā mēs redzam, daži apraksta kā “pēc rakstura un izturēšanās ļoti līdzīgu labākam angļu džentlmeņa tipam”.

Mums sacīs, ka ne caru, nedz Stolipina kungu nevar turēt atbildīgus par tādām mocībām, kādas pārcietis šis latviešu jauneklis. Mēs vēlētos, kaut mēs šādu taisnošanos varētu pielaist, bet tas nav iespējams pēc tam, kad Valsts domes atklājumi par spīdzināšanām ir jau katram zināmi Krievijā. Dažus no spīdzinātājiem nodeva tiesai, un tiem piesprieda cietuma sodu. Tomēr cars nekautrējās viņus apžēlot. Mums liekas, ka viņš atzina, ka tomēr tie bija viņa dabīgie aģenti, kuri nepieciešami, lai viņš varētu uzturēt savu despotismu. Stead kungam vai kādam citam Stolipina kungs var iestāstīt, ka viņš neko nezina, un atkratīties no visa, kā viņam patīk. Tomēr viņš nevar izbēgt kailiem faktiem, ka viņa administrācijas laikā nāves soda izpildīšana pie politiskajiem turpinājās pa četriem dienā, ka izglītotu vīriešu un sievietes ieslodzīšana un izsūtīšana turpinājās bez tiesas un tāpat turpinājās drausmīgās mocīšanas cietumos. Ja šādas lietas notiek bez viņa ziņas, ja tās notiek pret viņa gribu, tad pat vienam ministru prezidentam arvien ir iespējams atteikties no sava amata. Viņš taisnojās, ka nepieciešamība nepazīstot likumus. Bet nevar būt tāda nepieciešamība, kura cilvēku varētu ievilkāt noziegumos un nežēlībā, kuri tik drausmīgi, ka par tiem pat grūti domāt un

tos aprakstīt. Tas viss ir ļoti labi, kad mums saka, ka mēs nevaram iemaisīties citas valsts iekšējās darīšanās. Mēs nevēlamies, lai mūsu valsts tur iemaisītos, bet mēs arī nevēlamies, lai mūsu valsts stāvētu visas Eiropas priekšā kā draugs un atbalstītājs tirānijai, kura skaita spīdzinātājus starp saviem draugiem un pabalstītājiem.

Laiku pa laikam mēs kā tauta esam atzinuši, ka ir daži noziegumi, kuri ne vien izslēdz valdības no mūsu politiskās alianses, bet arī no parastās humānās sadarbības. Mēs atstājam saviem lasītājiem spriest, vai cara metodes, lai uzturētu savu autokrātiju, ir vai nav starp šiem noziegumiem.”

Noteiktu un skaidru valodu runāja liberālais “The Daily News” redaktors. Pirmās dienas gūtais iespaids bija liels, un es – nabaga latviešu politiskais emigrants jutos lepns savā jumta istabiņā par padarīto darbu. Šāda stingra uzstāšanās no mūsu angļu draugu puses bija ļoti nepatīkama Krievijas varasvīriem Londonā, sūtnim un konsuliem. Viņu slepenie taustekļi sāka meklēties pa politisko emigrantu aprindām Londonā.

(Turpinājums sekos)

PIEZĪMES

- ¹ Kalniņa īstais vārds ir Andrejs, viņš dzimis 1882. gada 19. jūnijā Cesvaines pagastā, strādājis par skolotāju, 1905. gada revolūcijas laikā iesaistījies Latviešu sociāldemokrātu savienībā. Viņu aizturēja 1906. gada 6. septembrī Lielajā Ņevas ielā 9–30, Jūlijas Pilsētnieces dzīvoklī, kur istabu īrēja arī Konstance Grencone (Zemgaliešu Biruta). Dzīvoklī atrada daudz nelegālās literatūras un koplietošanas telpās arī bumbu. A. Kalniņu apcietināja pēc Eduarda Baumaņa liecības, ievietoja Centrālcietumā, 16. septembrī aizsūtīja uz Aleksandra augstumu psihiatrisko slimnīcu, no kurienes viņš 13. oktobra vakarā aizbēga. A. Kalniņš neilgu laiku dzīvojis Anglijā, Austrālijā, tad apmeties uz dzīvi Kanādā, kur 70. gadu sākumā viņa mūžs aprāvās.
- ² Ludvigs Sēja (1885–1962) – dzimis Džūkstē, 1904. gadā beidzis Valmieras skolotāju semināru. 1905. gadā emigrējis, dzīvojis Francijā, Vācijā. 1909. gadā atgriezies, strādājis par skolotāju. No 1919. gada līdz 1940. gadam strādājis Ārlietu ministrijā. Vācu okupācijas laikā pasniedzējs Rīgas Universitātē. Par darbību Latvijas Centrālajā padomē 1944. gadā apcietināts, ievietots Salaspils un Štuthofas nometnē. 1946. gadā viņu apcietināja NKVD, notiesāts ar 25 gadiem ieslodzījuma. 1954. gadā atbrīvots. Miris Rīgā.
- ³ Juris (arī Georgs) Daberts (1890–1959) – dzimis Kuldīgā, beidzis Baltijas skolotāju semināru, strādājis par skolotāju Priekules Ordangas skolā. Sociāldemokrātiskās kustības dalībnieks no 1904. gada. 1905. gadā piedalījies skolotāju kongresā. Ienākot soda ekspedīcijai, emigrējis uz ārzemēm, dzīvojis Anglijā. Pēc Februāra revolūcijas atgriezies Krievijā, strādājis pedagoģiskajā un diplomātiskajā darbā. No 1949. gada dzīvojis Rīgā.

- ⁴ Jānis Vāgners (1869–1955) – aktīvs Jaunās strāvas dalībnieks, 1896. gadā beidzis Pēterburgas Universitātes Juridisko fakultāti. 1905. gada revolūcijas dalībnieks. Pēc tās sakāves emigrējās uz Angliju. Latvijā atgriezies 1921. gadā, strādājis par zvērīnātu advokātu. Latvijas Tautas saeimas deputāts 1940. gadā. Vācu okupācijas laikā apcietināts. Pēc 2. pasaules kara strādājis par juriskonsultu LPSR Lauksaimniecības ministrijā.
- ⁵ Visticamāk, šeit domāts skolotājs Jānis Apsītis, kurš pēc Irlavas skolotāju semināra beigšanas no 1901. gada strādājis Mazsalacas pagasta Raganas skolā, bijis LSDSP biedrs. 1905. gadā ievēlēts Valtenbergas rīcības komitejā, skolā īstenoja tautskolotāju kongresā pieņemto programmu. Ienākot soda ekspedīcijai, emigrējās uz Angliju, kur strādājis par galdnieku, darbojies LSD Londonas grupā. 1906. gada ziemā Raganas skolā, kas bija palikusi bez skolotāja, par skolotāju tika ievēlēts kāds Bērziņš pretēji nelegālā skolotāju biroja lēmumam, kas aizliedza ieņemt aizbēgušo skolotāju vietas. Naktī uz 1906. gada 11. jūliju mežabrāļi Bērziņu nāvīgi ievainoja. Par to 1906. gada 9. septembrī pēc lauka karatiesas lēmuma sodīja ar nāvi mežabrāļi no Mazsalacas Augustu Strazdiņu. J. Apsītis atgriezās Mazsalacā pēc Februāra revolūcijas, kādu laiku strādāja turpat par skolotāju, ienākot vācu karaspēkam, pārcēlās uz dzimto Ļaudonas pagastu. No turienes pieaicināts latviešu strēlnieku pulkos. Kritis 1919. gada vasarā pie Ļaudonas.
- ⁶ Dāvids Soskis (1866–1941) – dzimis Berdičevā, studējis jurispredenci. 1893. gadā emigrējās uz Šveici, 1898. gadā – uz Angliju. 1902. gadā otro reizi apprecējies ar Džuljetu Hjuferi. Darbojies sociālistu revolucionāru partijā. Viņa mājā Londonas Hammersmita rajonā kādu laiku uzturējies Georgs Gapons. Gapona autobiogrāfijas “Istorijs mojej žizņi” faktiskais autors. 1905.–1908. gadā bijis avīzes “The Tribune” korespondents. Pēc Februāra revolūcijas atgriezies Krievijā, bijis A. Kerenska personiskais sekretārs. Pēc Oktobra apvērsuma atgriezies Anglijā, kur 1924. gadā saņēmis pavalstniecību.
- ⁷ Vladimirs Puriškevičs (1870–1920) – mācījies Novorosijskas Universitātes Filoloģijas fakultātē. Krievu monarhistisko organizāciju biedrs, II, III un IV Valsts domes deputāts no Besarābijas guberņas. Pēc Oktobra apvērsuma arestēts, bet drīz atbrīvots. Piedalījies monarhistisko spēku organizēšanā Pilsoņu kara laikā. Miris no izsitumu tīfa Novorosijskā.
- ⁸ Askvits – Herberts Henrijs Askvits (*Asquit*, 1852–1928) – Liberālās partijas politiķis Lielbritānijā, premjerministrs no 1908. gada aprīļa līdz 1916. gada decembrim. Viņa valdības laikā valstī tika ieviesta sociālā apdrošināšana bezdarba un slimību gadījumā, kā arī pensijas.

Atmiņas publicēšanai sagatavojusi un komentējusi

Līga Lapa